

SCHANDA Balázs

JOGVITÁBAN AZ EGYHÁZZAL – AZ ÁLLAMI BÍRÓSÁG JOGHATÓSÁGÁNAK HATÁRAI

I. A KONKRÉT ÜGY; II. AZ ÁLKOTMÁNYBÍRÓSÁG ELVI MEGÁLLAPÍTÁSAI; KÖVETKEZTETÉSEK.

Az Alkotmánybíróság egy friss határozatában¹ figyelemreméltó módon járult hozzá az egyházi és a világi joghatóság elhatárolásához. Az Alkotmány értelmében állam és egyház egymástól elválasztva működnek;² a Katolikus Egyház – hitelvi okokból – arra tart igényt, hogy a maga rendjében az államhatalomtól függetlenül működhessen.³ Előfordulhatnak azonban olyan esetek, amikor egy-egy életviszonyt az állami jog és az egyházjog is szabályoz: ilyenkor felmerül a kérdés, hogy meddig terjeszkedhet az állami jogalkotás és az ehhez kapcsolódó jogalkalmazás, milyen körben ismeri el az állam az egyház önkormányzatát.

I. A KONKRÉT ÜGY

A konkrét ügyben a Debreceni Református Teológiai Akadémia – később Debreceni Református Hittudományi Egyetem – egy tanárának nyugdíjazása került az Alkotmánybíróság elé. A nyugdíjazott tanár először elfogadta a püspöke által tett, nyugdíjazására irányuló ajánlatát, később azonban ezzel kapcsolatos nyilatkozatát visszavonva, a Református Egyház illetékes Zsinati Bíróságához fordult. Miután sem a Zsinati Bíróság, sem a másodfokon eljáró zsinati elnökség nem tartotta panaszát megalapozottnak, a nyugdíjazott tanár kártérítési pert indított a Tiszántúli Református Egyházkerület és az egyetem ellen, arra hivatkozva, hogy a Polgári Törvénykönyv alapján megítélhető kárt szenvedett, és így igénye az állami bíróság által elbírálható.

A Debreceni Városi Bíróság ítéletével keresetét elutasította, kifejtve azt, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény 15. § (1) bekezdése alapján a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik. A (2) bekezdés szerint az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, így az egyházi „jogszabályok” megsértésére nem alapítható kártérítési igény.⁴ A per ezután meglepő fordulatot vett, ugyanis másodfokon a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság végzésével az ítéletet hatályon kívül helyezte, a pert megszüntette és a keresetlevelet

¹ 32/2003. (VI. 4.) AB határozat

² Alkotmány 60. § (3)

³ GS 76

⁴ 7.P.21.766/1997/5.

átteni rendelte a Zsinati Bírósághoz, mivel az egyházi törvények értelmezése alapján úgy vélte, hogy ez az egyházi szerv jogosult az adott ügyben eljárni.⁵ A felperes ez ellen a végzés ellen felülvizsgálati kérelemmel élt. A felülvizsgálati kérelem folytán eljáró Legfelsőbb Bíróság a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság megszüntető végzését hatályban tartotta, azonban a Zsinati Bírósághoz történő áttétel elrendelését mellőzte.⁶ A Legfelsőbb Bíróság indokolása szerint az államnak és egyház elválasztásának elve alapján a törvényes hatáskörében eljáró egyházi szerv határozatait, azok helyessége vagy jogszerűsége szempontjából a bíróság nem vizsgálhatja felül, s nem dönthet az ilyen határozat jogellenes voltára alapított kárigény tárgyában sem. Az egyházi alkotmány értelmében az egyház alkalmazásában lévő lelkészi képesítésű és jellegű személyek (egyházi személyek) szolgálati viszonya és felelőssége tekintetében az egyházi törvények szerint kell eljárni.

Az ügyben – az áttétel nyomán – azonban a Zsinati Bíróság újólaj eljárás maga is hatáskörének hiányát állapította meg, és a keresetlevelet áttette a Debreceni Munkaügyi Bírósághoz, mivel úgy ítélte meg, hogy nemhogy hatásköre, de joghatósági sincsen eljárni, ugyanis a vonatkozó egyházi törvény erre nem jogosította fel. Ugyanakkor úgy vélte, hogy az Alkotmány 57. § (1) bekezdése értelmében a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van ahhoz, hogy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el, ezen jog pedig a református egyház lelkészi képesítésű tagjait is megilleti. Így az egyházzal, mint munkáltatóval szembeni, munkaviszonyból származó jogvitájában a Zsinati Bíróság szerint nem zárható ki a világi bírósághoz fordulás.

Az áttétel nyomán eljáró a Debreceni Munkaügyi Bíróság ezután a pert megszüntette.⁷ Az 1999. október 12-én meghozott végzés az egyház belső szabályaira hivatkozik, melyek szerint az egyház alkalmazásában álló lelkészi képesítésű és jellegű személyek szolgálati viszonya és felelőssége tekintetében az egyházi törvények rendelkezései szerint kell eljárni. Az állam és az egyház elválasztott működésének Alkotmányba foglalt elvéből pedig az következik, hogy a törvényes hatáskörében eljáró egyházi szervek határozatait a bíróság nem bírálhatja felül és nem dönthet az ilyen határozatok jogellenes voltára alapított kárigény tárgyában sem. A Munkaügyi Bíróság arra is rámutatott, hogy az egyházi személy sem az egyházzal, sem az egyetemmel nem állt munkaviszonyban, az egyházi szolgálati viszony ugyanis nem munkaviszony. A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság mint másodfokú bíróság az első fokon eljáró munkaügyi bíróság végzését helybenhagyta.⁸ Az indokolásában a megyei bíróság rámutatott: az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos alapelve folytán az egyház belső jogalkotásának rendelkezésein alapuló igényeit az egyház szolgálatában álló lelkészi képesítésű és jellegű személy csak az államtól elválasztott egyházi bíróság fórumrendszerében érvényesítheti;

⁵ 4.Pf.22.069/1997/4.

⁶ Pfv.VI.21.240/1998/2.

⁷ 3.M.554/1998/9.

⁸ 2.Mf.21.703/1999/3.

állami kényszer nem alkalmazható, azaz világi bíróság – s ezek közé tartozik a munkaügyi bíróság is – egyáltalán nem járhat el. A Megyei Bíróság rámutatott arra, hogy az Alkotmány 57. § (1) és 60. § (3) bekezdése csak egymással összefüggésben értelmezhető és alkalmazható. Minden állampolgár – így állampolgári jogon az indítványozó is, mint az egyház szolgálatában álló lelkészi képesítésű és jellegű személy – állami bírósághoz fordulhat mindazon igénye tekintetében, amely az állami jogalkotás valamely rendelkezésén alapul. Ugyanakkor az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos alapelvéből következően az egyház belső jogalkotásának rendelkezésein alapuló igényeit az egyház szolgálatában álló lelkészi képesítésű és jellegű személy is csak az államtól elválasztott egyházi bírósági fórumrendszerben érvényesítheti, világi bíróság előtt – és ennek számít a munkaügyi bíróság is – nem.

A felperes a munkaügyi jogvitában hozott, jogerős végzéssel szemben is felülvizsgálati kérelmet nyújtott be. Felülvizsgálati kérelmében arra hivatkozott, hogy esetében munkaviszony állt fenn, ezért ügyében a munkaügyi bíróságnak el kell járnia. A Legfelsőbb Bíróság végzésével a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság mint másodfokú bíróság jogerős végzését hatályában fenntartotta, azaz egyetértett azzal, hogy a felek között nem jött létre munkaviszony.⁹ A Legfelsőbb Bíróság utalt korábbi végzésére, amely az indítványozót érintően – a kártérítés iránti perben – „már kifejtette”, hogy „lelkészi képesítésű és jellegű személyként szolgálati viszonyban állt, ezért e jogviszonya és ebből eredő igényei tekintetében az egyházi törvények szerint kell eljárni, a követelések érvényesítése egyházi bíróság eljárása alá tartozik”.¹⁰

Miután a bíróságok mind a munkaügyi jogvitában, mind a kártérítés iránti igény vonatkozásában elutasították a felperes igényének elbírálását, az Alkotmánybírósághoz fordult, alkotmányjogi panasszal. Álláspontja szerint az ügyének érdemi elbírálását visszautasító bíróságok megsértették azt, az Alkotmány 57. §-ában biztosított jogát, hogy perben jogait a bíróság elbírálja. Álláspontja szerint a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény 15. §-a alkotmányellenes, mert állítása szerint jogséremlme ezen rendelkezések alkalmazása folytán következett be. Indokolása szerint az állam és az egyház elválasztása „nem valamiféle különleges jogosítvány vagy privilégium és nem jelenti az egyház törvények felettségét”. Az állam és az egyház elválasztásának elve nem zárhatja el sem az egyházat, sem a vele jogviszonyba lépő személyt attól a lehetőségtől, hogy az egymással szembeni, az állami törvényeken alapuló igényeiket a bíróság elé vigyék. „Egy ezzel ellentétes értelmezés ugyanis több alkotmányos alapjogot sértene, hiszen teljesen kivonná az egyház és a vele jogviszonyba lépő személyek állami jogon alapuló jogvitáinak eldöntését a világi bíróságok hatásköréből. Az állam és az egyház elválasztásának elvében kinyilvánított egyházi autonómiát más alapjogokkal – így a bírósághoz fordulás jogával – összhangban kell értelmezni; az állam és az egyház elválasztásának elve nem vezethet oda,

⁹ Mfv.I.10.168/2000.

¹⁰ Pfv.VI.21.240/1998/2.

hogy az egyházakkal jogviszonyba kerülő személyek alkotmányos alapjogai sérüljenek.” Úgy vélte, hogy az egyház csak a vallásgyakorlás mikéntje tekintetében független, de különállása nem korlátlan; függetlensége, önkormányzati jogosultsága a világi jognak az általánossága folytán, különösen az egyéb más alkotmányos alapjogok érvényesülése terén igenis korlátozott. Márpedig a bírósághoz fordulás joga alkotmányos alapjog, mely az állam és az egyház elválasztására hivatkozással nem korlátozható.

A szövevényes, több váratlan fordulatot hozó procedúra után benyújtott alkotmányjogi panaszt az Alkotmánybíróság a 1990. évi IV. törvény 15. § (2) bekezdése vonatkozásában elutasította, 15. § (1) bekezdése vonatkozásában pedig – tekintettel arra, hogy ez a törvényi rendelkezés az Alkotmány 60. § (3) bekezdésével azonos – visszautasította. A Legfelsőbb Bíróság tehát helyesen állapította meg, hogy a lelkész nem munkaviszonyban, hanem egyházi szolgálati viszonyban áll, így a lelkész és egyháza közötti jogvita nem kerülhet állami bíróság elé, hanem e kérdéseket egyházi fórumokon kell rendezni.

II. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ELVI MEGÁLLAPÍTÁSAI

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a határozat rendelkező részében megállapította, hogy a törvény 15. §-ának alkalmazása során alkotmányos követelmény, hogy „egyház és egyházzal jogviszonyban álló személyek közötti, állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogvitákat állami bíróságok érdemben elbírálják.” Alkotmányos követelményt akkor állapít meg az Alkotmánybíróság, ha a jogalkalmazás terén bizonytalanságot észlel, azonban az alkalmazott jogszabály nem feltétlenül alkotmányellenes. Ilyen esetekben az Alkotmánybíróság megjelöli a szempontokat, melyeket az alkalmazás során szem előtt kell tartani, hogy a jogszabálynak ne csak a szövege legyen összhangban az Alkotmánnyal, de az alkalmazása is, ezzel tulajdonképpen átalakítva a jogszabályt, szűkítve a jogszabály lehetséges értelmezését.

Az Alkotmány 60. § (3) bekezdéséből következően az állam és egyház elválasztásának elve tiltja azt, hogy az állam az egyházak belső ügyeibe beavatkozzon. Az egyház és tagjai közötti belső, egyházi jogviszonyt szabályozó egyházi normák betartását az egyház, illetve erre feljogosított szerve – az egyház által megszabott eljárás keretében – kényszerítheti ki.

Az állami jogszabályok és az elkülönülten működő egyházi normarendszer alapján nem zárható ki, hogy a két normarendszer hasonló jogviszonyokat szabályozzon. Egyház és az egyház tagja között létrejöhet egyházi jogviszony, melyet a belső, egyházi normarendszer szabályoz és így annak végrehajtásában a közhatalom nem vehet részt. Keletkezhet azonban közöttük állami jogszabályok által meghatározott jogviszony is, melyben az állami jog érvényesül, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogok és kötelezettségek állami kényszer segítségével érvényesíthetőek. Ennek egyszerű példája az, amikor az egyházi jogi személy polgári jogi szerződést köt: egy vállalkozási szerződésből, megbízási szerződésből vagy adásvételből

származó jogvita nyilvánvalóan ugyanúgy kerülhet bíróságra, mint bármely más természetes vagy jogi személy által kötött szerződés. A tetőfedő és az egyházközség között a templomtető kijavítására kötött vállalkozási szerződés tisztán állami jog alapján jön létre és ekként magától értetődően peresíthető: a tetőfedő felekezeti hovatartozásának a jogviszonyra nincs kihatása.

Figyelemreméltó, hogy az Alkotmánybíróság ezen ügy összefüggésében felhívta egy korábbi, más összefüggésben született határozatát, mely megállapította, hogy az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében foglalt rendelkezés, mely „amely szerint a személyeknek alapvető joga az, hogy – a törvényekben meghatározottak szerint – jogorvoslattal élhessenek az olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági döntés ellen, amely jogukat, vagy jogos érdeküket sérti, nem áll ellentétben az, hogy a személyek – meghatározott esetekben – a jogorvoslatához fűződő jogok gyakorlását saját maguk mellőzzék vagy azt maguk kizárják.” (1282/B/1993. AB határozat, ABH 1994. 675, 678.) Az egyházi alkalmazottak csak akkor fordulhatnak jogiák érvényesítésére állami bírósághoz, ha alkalmazásukra az állami jogszabályok szerint került sor, és a jogorvoslatot nem zárták ki. Munkaviszonyban a jogorvoslatához való jog nem zárható ki, azonban polgári jogviszonyban (pl.: megbízási szerződés esetén) igen. Ha azonban valaki egyházi személyként végez munkát valamely egyházi intézményben, állami bírósághoz nem fordulhat, mivel közte és az egyház között nem jött létre állami jogon alapuló jogviszony, „alkalmazása” tehát nem állami jogszabályok, hanem tisztán egyházi szabályok alapján történik.

Az Alkotmánybíróság az alkotmányos követelménnyel kapcsolatban a következőkre mutatott rá: „az állam vallási semlegességére való hivatkozás nem eredményezheti a bírósághoz való fordulás alkotmányos jogának sérelmét. Az állam és egyház elválasztásának, illetve a bírósághoz való fordulás jogának együttes értelmezése alapján az állami bíróságok kötelesek az egyház szolgálatában álló személy állami jogszabályokból eredő jogait és kötelességeit érintő jogviták érdemi elbírálására, ennek során azonban az állami igazságszolgáltatás szervei kötelesek az egyház önkormányzatát tiszteletben tartani.” A jogvitát tehát csak akkor bírálhatja el állami bíróság, ha egyáltalán létrejött olyan jogviszony, amely állami jogszabályokon alapul, ebben az esetben azonban a bíróság természetesen köteles a jogvitát elbírálni. Így például egy egyházi iskola tanára kerülhet munkaügyi jogvitába, hiszen munkaviszonyban áll.

A törvény 15. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés, miszerint az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, az Alkotmány 60. § (3) bekezdésének, s így a törvény 15. § (1) bekezdésének logikus folyománya. Az állam és egyház elválasztásának elvéből következik ugyanis az, hogy az állam az egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen, s ezért az egyház belső szabályainak érvényre juttatására sem lehet állami kényszert igénybe venni.

Az állam és az egyház elválasztott működésének alkotmányi tétele kizárja azt, hogy a hívő és az egyház közötti viszonyban az állami jog – és végső soron az állami kényszer – szerepet kapjon. Ugyanakkor ez az elv nem zárja ki azt, hogy egy-

házi jogi személyek között, vagy egyházi jogi személyek és magánszemélyek között olyan kettős természetű jogviszony jöjjön létre, melynek bizonyos kérdéseit a belső, egyházi jog szabályozza és így végrehajtásukban egyik vonatkozásban a közhatalom nem vehet részt, míg más vonatkozásokban az állami jog érvényesül, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az egyházjogi jogviszony tisztán a belső egyházi útra tartozik, míg vele párhuzamosan esetleg létrejövő munkajogi vagy polgári jogi jogviszony állami bíróság elő kerülhet. A „joghatóságok” elhatárolása a bíróság vagy az eljáró hatóság feladata, mely csak az adott ügy ismeretében tehető meg. Míg az állam „joghatóságába” tartozó kérdések tekintetében az Alkotmány – és így a pártatlan, igazságos és nyilvános bírósági eljáráshoz való jog – érvényesül, addig ugyanezen ügy belső, egyházi vonatkozásai tekintetében az Alkotmány csak akkor jogforrás, ha ezt maga az egyház azzá teszi, és az is egyházi belügy, hogy egy egyház milyen rendelkezések alapján, milyen eljárásban hoz döntéseket. A semleges államnak csak annak lehetőségét kell biztosítania, hogy bárki, következmények nélkül elhagyhassa egyházát, azaz az egyházi szervek eljárásában csak olyan személyek vesznek részt, akik önkéntesen fenntartják egyháztagságukat. A „negatív joghatósági összeütközés” nem kizárt: ha egy ügy belső, egyházjogi vonatkozásainak rendezését az egyház nem végzi el, esetleg kifejezetten állami bíróságok elé utalja, ez az „áttétel” az állami bíróságokat nem kötelezi, és az állami bíróság egyáltalán nem járhat el a tisztán belső jogviszonyokra épülő kérdésekben. Az állami szerveknek maguknak kell eldönteniük, hogy egy adott jogviszonyból származó adott kérdés az állami hatóság vagy bíróság hatáskörébe tartozik-e. Nem foglalhatnak viszont állást abban a kérdésben, hogy az adott kérdés mely egyház, milyen szervének milyen eljárása alá tartozik, azaz nem bocsátkozhatnak belső egyházjogi szabályok értelmezésébe vagy alkalmazásába. A belső egyházjog figyelmen kívül hagyásával kell kialakítaniuk álláspontjukat, arról, hogy létrejött-e a felek között az állami jog szempontjából értékelhető jogviszony vagy kárigény, és ezek nyomán milyen eljárás folytatható le. Belső egyházi jogot (egyházi törvényt, szabályzatot) állami szervek ilyenként csak akkor alkalmazhatnak, ha jogszabály ezt kifejezetten előírja: ezekben az esetekben az egyházi rendelkezések az illető egyház által adott értelmezés szerint alkalmazandóak.¹¹

Sajátos kérdések merülhetnek fel akkor, amikor valaki elhagy egy olyan vallási közösséget, melyben előzőleg különböző kötelezettségeket vállalt. Ilyen esetekben vizsgálni kell, hogy melyek az állami jog szerint valóban érvényesíthető igények a felek között; esetleg olyan „szerződések” is létrejöhetnek, melyek látszólag polgári jogi szerződések, valójában azonban belső viszonyokat szabályoznak. A vallásszabadság fölött örökös államnak biztosítania kell, hogy vallási közösségek állami kényszer segítségével ne nyúlhassanak a közösséget elhagyó tag után, hiszen előfordulhat, hogy a vallási közösség irreális anyagi követeléseket támaszt a disszidensekkel szemben, színlelt, bírósági úton valójában nem érvényesíthető kötelezettségvállalásokra hivatkozva. Ha ezek a belső viszonyok peresíthetőek

¹¹ Vö. SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban – egyházi jog a világi jogban?*, in *Kánonjog* 1 (1999) 79-88.

lennének a polgári bíróság előtt, az az elválasztás garanciájának visszaélészerű megkerülését jelentené.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ügy formai érdekessége, hogy az Alkotmánybíróság első ízben fogalmaz meg érdemben alkotmányos követelményt a jogalkalmazás biztonságát erősítendő, alkotmányjogi panasz alapján indult ügyben. Az alkotmányos követelmény megfogalmazása az adott ügyben azért is meglepő lehet, mert bár a pereskedés során születtek részben téves bírói döntések, a jogerős bírósági határozatok az ügy érdemében, és a Legfelsőbb Bíróság határozatai pedig a „joghatóság” kérdésében is, helyesek voltak (csak az „áttétel” vonatkozásában fordultak elő bírói tévedések). Arról sincs tudomásunk, hogy a bíróságok különösebben bizonytalanok lennének a joganyag megfelelő alkalmazásában. További érdekesség, hogy azzal, hogy az alkotmányos követelmény részben a törvény 15.§ (1) bekezdésének alkalmazásával kapcsolatos, az Alkotmánybíróság tulajdonképpen absztrakt alkotmányértelmezést végzett az Alkotmány 60. § (3) bekezdésével kapcsolatban, mely e törvényhellyel szövegszerűen megegyezik (absztrakt alkotmányértelmezést pedig az Alkotmánybíróság magánszemély indítványára nem végezhet).

A megfogalmazott alkotmányos követelmény voltaképpen evidencia: az állam szervei kötelesek alkalmazni az állami jogot, azonban ennek fordítottja is magától értetődő: belső egyházjogot nem alkalmazhatnak. Egyházi jogi személy és magánszemély között létrejöhet tisztán egyházjogi viszony, állami jog által szabályozott viszony, és akár olyan összetett jogviszony is, melynek egyes elemeit az egyházi, más elemeit az állami jog szabályozza. A tisztán egyházjog alapján létrejövő jogviszony és a vegyes jogviszony egyházjog alapján szabályozott kérdései nem kerülhetnek állami fórumok elé, az állami jog által szabályozott jogviszonyok azonban igen – amennyiben ezt a felek szerződésükben nem zárták ki. Mindez arra int, hogy az egyház fokozott gondossággal járjon el szerződéskötéskor. Ha jogvita mégis állami bíróság elé kerül, az csak az egyházi önkormányzatot tiszteletben tartva járhat el. Nem felelhetjük el, hogy az egyházi önkormányzat mögött nem egyszerűen egy szervezet igénye áll, hanem tagjainak vallásszabadsága.